

1. ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ
НЕЗАОБИЛАЗНО У ИСТОРИОГРАФИЈИ ЦРНЕ ГОРЕ
АКАДЕМИКА МИОМИРА ДАШИЋА*

* Промоција књиге (издавач Црногорска академија наук и умјетности, 2003) одржана је у Црногорској академији наука и умјетности, 22. априла 2004. године. О књизи су говорили: академик Зоран Лакић, академик Момчило Зечевић, проф. др Ђорђе Борозан, проф. др Михаило Војводић, Миро Вуксановић, као и аутор књиге академик Миомир Дашић.

Академик Зоран ЛАКИЋ

ЗНАЧАЈ ИСТОРИЈЕ КАО НАУКЕ

Поштовани предсједниче ЦАНУ,
уважени академици,
драги посјетиоци и, посебно, присутни представници средстава
јавног информисања, све вас срдачно поздрављам.

Данас ћемо промовисати нову књигу академика Миомира Дашића – *Незаобилазно у историографији Црне Горе*, што ју је објавила 2003. године ЦАНУ, поводом 70 година живота и плодног стваралачког рада. Прилика је да му честитам јубилеј и ја то чиним са задовољством.

С озбиром да је ријеч о једном историчару, рећи ћу да је Црна Гора најбогатија са својом историјом. При томе се сјећам мудрих ријечи мога професора Виктора Новака, члана многих националних академија и научника свјетског гласа: „Историја, као наука, неопходна је свима... Проучавајући историју наћи ће се разрешења за многа питања која и данас муче свет... Мало је наука које имају такву моћ и такву врсту задатка.”

Моје колеге са југословенских универзитета су ми говорили да им је најлакше предавати историју Црне Горе, јер има се много тога рећи. Научници, опет, кажу да је врло тешко писати историју Црне Горе. А ми овдашњи историчари у један глас кажемо – данас је најтеже бити историчар у Црној Гори. Јер свако је види са свог „реформског” аспекта. Невоља је у томе што се понекад фаворизује лаицизам. И често се почиње изнова. „Несрећна је судбина народа који не воли своју историју, који хоће поново да је започиње од нуле”- записао је познати филозоф Николај Берђајев.

Тај кошмар притиска сваког професионалног историчара. Мислим да је то осјетио и колега Миомир Дашић, и мислим да се то види и из ове књиге, иако аутор није улазио у стваралачке полемике, вјерујући да ће вријеме дати објективни суд – о свему спорном. И заиста, вријеме је „мајсторско решето” и у њему се налази прави одговор спорног у смислу – све у своје вријеме.

Још ћу рећи да сам недавно овдје у ЦАНУ, са ове трибине, представио стваралачки портрет академика Миомира Дашића. О овој књизи сам се одредио преко ријечи уредника. Вјерујем да већина присутних има ову књигу. Они који је немају – добиће је.

Најзад да кажем да се сви надамо да овом књигом није заокружено научно дјело Миомира Дашића. Јер је несмањено његово стваралачко интересовање за тему у којој је и до сада највише дао.

Све остало о књизи компетентно ће рећи најављени промотори и то овим редом: Момчило Зечевић, Ђорђе Борозан, Миро Вуксановић и Михаило Војводић. На крају ће вам се обратити и аутор – академик Миомир Дашић.

Академик Момчило ЗЕЧЕВИЋ

СПОРЕЊА ИСТОРИЈЕ И ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Најновија књига академика Миомира Дашића, са његовом посебно објављеном библиографијом девета по реду, могла је да носи и наслов „Незаобилазно у историји Црне Горе”, па да опет, једнако тачно, изрази свој садржај. Јер оно што у својој целини од 14 пробраних радова, временски и тематски повезаних доноси, незаобилазна су знања на која се мора ослонити свака историографска синтеза, како о прошлости северне Црне Горе тако и целине настанка модерне црногорске државе. Наравно, актуелни наслов „Незаобилазно у историографији Црне Горе” није случајно одабран. Аутор је управо желео да њиме покаже да са избором ових мало познатих и недовољно истраживаних тема из обиља својих пионирских радова о особеностима историјског развитка североисточних области Црне Горе, пре укључивања у њене државне оквире у другој половини 19. и почетком 20. века, целина историјске слике постаје потпунија и јаснија.

У нашем данашњем разговору биће још речи о богатом и вредном садржају ове Дашићеве књиге. О њој ће са много више компетентности говорити овде присутне уважене колеге. Мени се, пак, чини корисним да за ову прилику истакнем само нека питања која ова књига отвара, а која, рекло би се, својим нескривеним порукама превазилазе круте оквире историјске науке.

Већ први прилог у књизи под насловом „Историографски проблеми проучавања прошлости сјеверне Црне Горе”, којим су критички размотрени досадашњи пропусти у изучавању целине црногорског простора у прошлости, сведочи о неједнаком приступу и пажњи нашег досадашњег историографског рада на овом плану. И појединачно и институционално посматрано, лако је уочити да је

црногорска историографија у трајању од скоро два века, своју пажњу претежно поклањала историји старе, тзв. нахијске Црне Горе, сматрајући најважнијим да се прикаже настанак црногорске државности на подловћенском простору, запостављајући многе друге крајеве са периферије, попут Брда, Доње Зете, Боке Которске, старе Рашке, делова Херцеговине, који су у драматичној историјској динамици, улазили у састав модерне црногорске државе. Та, иначе, позната општа склоност метрополизације историографије, праћена романтичарским и некритичким приступима, у црногорском примеру „дворских” и „патриотских” историописца, и данас има своје поклонице који отежавају досезање тако потребних историјских истина о целовитој и сразмерно према значају уједначено истраженој и приказаној прошлости Црне Горе.

Међу историчарима који су у минуле четири деценије своја истраживања посветили највећим делом овим историографски затамњеним деловима црногорске периферије, посебно северних и северноисточних крајева и племена Васојевића, Миомир Дашић је досегао највеће научне домете својим импресивним делом. Само они истраживачи који су пролазили трагања за изворном грађом у беспућима разорених периферија, какву су судбину имали и ови крајеви, могу разумети труд уложен у историјску реконструкцију овога простора, тим више ако се има у виду да постигнути резултати у многим аспектима превазилазе класичну слику ратне и политичке историје. Културна, социјална и привредна истраживања племена Васојевића Дашић је проширио и на друге заједнице, као што су Шекуларско племе, Горња села, Велика, Ровца, на Ашане (Србљаке) и друге историјске теме из ових крајева. Своме легитимном научном залагању да се у свакој будућој синтези историје Црне Горе мора више пажње посветити и просторима који су касније ушли у њене државне оквире, историчар Миомир Дашић дао је, пре свега својим делом, велики допринос.

Међу значајним и занимљивим питањима које садржи други део књиге, саздан од девет студија о историји Васојевића и других племена око Лима и Потарја у хронолошком распону од средњег века до обликовања целовите државне границе Црне Горе после балканских ратова, посебну пажњу привлаче она о политичким и друштвеним приликама, о исламизацији, исељавању, карактеру турске владавине, структури становништва, верској и народносној припадности, као и динамици демографских и етнографских промене-

на. Истраживања ових сложених тема била су могућа пре свега захваљујући ослоњу на архивску грађу млетачког, руског, турског и француског порекла, као и најширу консултацију постојеће литературе и периодике. Анализом нових података, критичким односом према постојећим знањима и схватањима, допуњена су и избрушена многа важна питања из историје ових простора, утврђена је основа историјске истине о њима, посебно о пореклу и саставу њиховог становништва.

Примерна историографска минијатура оваквог Дашићевог приступа је студија о Шекулару, средњовековном насељу, које се први пут помиње у повељи краља Милутина 1314. године, као метох монаштва Св. Стефана у Бањској. Његово становништво, досељено на простор романизованих староседелаца – Влаха, било је етнички српско. Односи малог шекуларског племена са Васојевићима, посебно кроз ослободилачку борбу и заједнички однос према Црној Гори, као слободној држави, доказ су убедљиве објективности Дашића као историчара и целисходности његовог примењеног методолошког поступка. Таквим приступом и говором историјских чињеница, демистификоване су многе заблуде и кривотворења историје, којих је у прошлости било око ових питања.

Колико је важан непристрасан однос историчара у тумачењу збивања, лишен митова и емоција, уверавамо се и читајући студију о четовању и хајдучији у Горњем Полимљу и Потарју у 18. и 19. веку. Дашић поткрепљује многим чињеницама да је њихова борба била својеврсна организација отпора према локалним турским властима и једина заштита обесправљених хришћана, масовна и снажна нарочито у великим ратовима хришћанских држава против Турске итд., али указује и на наличје овог карактеристичног обележја наше прошлости. Он отворено каже: „хајдучија и четовање, које су водили најодважнији народни прваци Васојевића, Потарја и Средњег Полимља, биле су вид својеврсног начина привређивања, јер су пљачком турске имовине обезбеђивали допунске приходе за егзистенцију својих породица”. Знамо, међутим, да су пљачкани не сам Турци, него и своји сународници. Ово је, без сумње, и аргумент којим нам историја јасно казује где су на овим нашим балканским висовима корени ратне и политичке ренте, која је и данас, у 21. веку, најпрофитабилнији егзистенцијални ресурс.

Тешко је међу многим новим знањима које ова књига сабира не поменути прилоге о македонско-црногорским односима из 19-ог и

почетка 20-ог века, о постанку и развоју Берана 1862-1912. године, имену Санцак за Стару Рашку, о ослободилачким бунама и ратовима Црногораца, утицају Првог српског устанка на Васојевиће и Брда 1804-1813. године, или, пак, обимну студију о династији Петровића, њеним великим духовним и државничким остварењима. Говорећи о владарима из ове династије, Дашић истиче да су се одликовали изразитом духовношћу, политичким визионарством и државничком разборитошћу, одлучно водећи „Црну Гору смјером модерне грађанске државе, која је територијалним ширењем постала вишенационална, мултиконфесионална и културно сложенија; били су снажни утицајни творци националне и историјске свијести народа из кога су потекли.” Недавно одржани међународни симпозијум о династији Петровића у ЦАНУ потврдио је овакве Дашићеове оцене. Историчар Миомир Дашић не би био особен истраживач какав јесте да се није потрудио да, бар у сегменту својих тематских интересовања, обради културне домете Полимља и суседних крајева, који су, као вредно благо, унети у црногорску државу Николе I Петровића.

У есеју „Сјај заједничке прошлости” изложен је историјски развитак културе и просвете у историји Полимља, са богатом традицијом мешовитог верског, културног и националног састава, као некаквом антиципативном моделу будућих садржаја и односа у савременој црногорској држави. Истичући, управо, чињенице о присутности не само византијских него и западних утицаја у овим крајевима, за које народна традиција каже „на светим водама Лима”, где је пописано преко 80 манастира и цркава, груписаних попут Косова и Метохије, Нишке области, Овчарско-кабларске клисуре или Фрушке горе, са средњовековним скрипторијама, преписивањем и илуминисањем књига, радом монашких сликарских школа и ширењем просвете, Дашић закључује: „Стога немају право неки савременици, уски традиционалисти (блажи назив за националисте), који спас Српства виде у затварању у себе, претерано наглашавајући да је све што имамо као народно духовно благо резултат искључиво српске посебности.” И овим својим ставом стручне непристрасности, којим опомиње да мултикултурно благо са демографски измешаних простора не би ни опстало да су преци мислили као њихови потомци, Дашић се исказује као модеран историчар који се залаже да се историја остави историчарима а исто-

риографија ослободи ваннаучних притисака и интереса идеологије и политике.

Исто тако, са једнаком упорношћу, настоји да допринесе да се историја Црне Горе, којом се тако дуго бави, сведе у оквире целовитости, да сви њени делови буду под једнаком пажњом црногорске науке. Само трезвено и критичко просуђивање прошлости и објективно, научно познавање односа кроз историју између супротстављених и заједничких традиција, може бити од користи за стицање поверења међу народима у мешовитим друштвима и државама, наглашава Дашић, наводећи пример Полимља и његовог суседства, као бившег центра средњовековне српске државе у њеном успону и снажног упоришта Турског царства на заласку.

Сводећи своју анализу историје овога, за данашњу црногорску, али и глобалну стварност карактеристичног простора, Дашић, поред осталог, закључује: „Јер, само научно познавање историје, познавање културе народа и свих сегмената његове традиције, може бити најјача брана националној митоманији. Политика културе, која се заснива на научним начелима, најбоље може да утиче на подвојене стране да реално сагледају разлике које сваки народ, свака вјерска група жели да његује као дио своје особености, индивидуалности, и да ублажавањем тих разлика тражи у њима оно што је некада било заједничко културно наслеђе, па и заједничка традиција у историјској ретроспективи.”

Оваквим својим порукама Дашић се, као научник и историчар, супротставља актуелној ерозији савремене историографије, о чему и у овој књизи говори на више места, посебно у прилогу о историографији у Црној Гори. Њу, као што знамо, такође нису мимоишле коњуктуре националистичког таласа и радикалне ревизије претходних схватања и знања, који су захватили све земље бивше југословенске државе. И то не само из новије историје. И са тог аспекта ова Дашићева књига, својим садржајем и отпором према грубим застрањивањима у нашој историјској науци, а посебно у публицистици, опомиње да синдром традиционалног примитивизма из наше политике, која по правилу са освајањем власти брише све претходно и почиње од нулте опције, опасно угрожава и науку и друштво, те захтева, барем критички однос и протест.

Озбиљни историчари који држе до регула своје струке, признају да је потпуно постизање објективности у историографији илузија. Историчар-научник дужан је да истражује све могуће изворе и не-

ма право да побегне од онога што истражи, ма како му резултати истраживања били неугодни, било да су они против његових властитих или интереса народа и државе којима припада. Модерна историографија у свету данас се све више еманципује од наслеђа из претходних векова и њихове крилатице да „историју пишу победници.” У данашњем времену, са напретком медијских технологија и њиховим глобалним утицајем, корисници историографије су истовремено сведоци и учесници у стварању историјског памћења. Због тога ће злоупотребе и фалсификовања историје све мање имати ранију моћ. На дуги рок историјска истина побеђује лажну историју, што се дешава већ пред очима наших генерација. О томе сведоче бројни примери, почев од геноцидне судбине Индијанаца у америчкој историји, сличне судбине Јермена, Курда, Јевреја и многих других народа са свих континената. Чак је и једну брижљиво чувану историјску лаж о карактеру и обиму колаборације и односу са покретом отпора у Француској за време Другог светског рата и у вези с тиме судбини тамошњих Јевреја, разоткрио нико други до један велики Француз – председник Француске републике Митеран! Ово су узредна подсећања која могу користити и за наш науку, јер је и нама стигло време, иако нисмо Французи, да се суочимо и престанемо са злоупотребом историје. Као непоновљива и непроверива категорија, она је већ, сама по себи, због своје релативности и несавршености, довољна претња и за садашњост и будућност ако се не поштује њено достојанство.

Историчар од струке и морала има само један задатак: да новим знањима допуни и коригује постојећа, да их својим критичким промишљањем унапреди и приближи стварности из прошлих времена. Само на таква знања могу се ослонити садашњост и будућност, смањити ризици од тзв. понављања историје, победити опасне претње данашњег доба у коме је историја постала нова димензија политике. Последице ове симбиозе, која пројектује садашњост у прошлост, и те како су плаћене на просторима бивше заједничке југословенске државе за њеног распада, који још, немојмо и то превидети, није окончан.

Ова размишљања над Дашићевом књигом изрекао сам уз бојазан да не злоупотребим данашњу свечану прилику за обрачун са делом историчара, почев од оних бивших доктораната на СКОЈ-у и АВНОЈ-У, који данас узносе монархију и клеро-национализам као наш пут у будућност. Они сами за себе управо из ових разло-

га не завређују стручне и моралне придике да нису део ширег ешалона тзв. патриотске и националне интелигенције, која у фрустрацијама транзиције бивших режима и поредака врши радикалну ревизију прошлости ради остварења својих личних, групних и партијских интереса, под плаштом бриге за нацију и државу. Идејну конверзију у њиховим редовима прати острашћена прерада слике претходних историјских збивања са примитивном вером да је могуће, уз помоћ модерних технологија, посебно електронских медија, изменити историјску свест и колективно историјско памћење, да ће тим путем сузити просторе између прошлости, данашњице и будућности. Историчар од струке мора јавно жигосати овакве налоге политике којима се захтева радикална ревизија историје минулог времена и очекују нове апологије у славу нових победника. Заборавља се, међутим, основна особина и вредност историографије, као научне дисциплине развоја и надградње, не само знања из историје као живота у прошлости већ и саме науке која тај живот тумачи. Другим речима, без континуитета, односно развитка, нема напретка у животу, па ни у знањима о њему.

На крају свог размишљања над овом књигом, као и струком којој сам и сам посветио радни век, остаје да дам и одговор коме се то табору приклонио наш данашњи слављеник, професор и академик, историчар Миомир Дашић, са својим књигама и радовима које је створио за протеклих 45 година дружења са историјом, том ћудљивом и неверном музом. Да ли и он попут многих, није могао одолети изазовима свог времена, има ли чега што би из свог обимног истраживачког опуса радо данас уклонио или заборавио?! Да ли његова пословична подвижничка оданост и доследност према историјској науци, са свом свешћу о њеним ограничењима, бележи колебања и обрте ума и морала, какве срећемо данас на многим странама и у разним професијама?

Ако ја могу бити квалификован сведок или судија у овом спору, најкраће бих закључио следеће: уважени колега Дашићу, слободно препусти и ову своју књигу полицама библиотека, да будуће генерације имају из чега да науче ко су и одакле су. Без таквог историјског огледала могли би, сва је прилика, и то да забораве, а не би смели, ма куда се упутили.

Проф. др Ђорђе БОРОЗАН

РАЗГОВОР С ПРОШЛОШЋУ

Угледни историчар и универзитетски професор, академик Миомир Дашић, књигом „Незаобилазно у историографији Црне Горе” наставио је започето „Огледима из историје”, које смо имали част да прије двије године представимо. Овај пут из плодотворног научног рада издвојио је четрнаест студија и чланака који под наведеним насловом, на посебан начин, научно симболизују хронолошку вертикалу његовог вишедеценијског бављења врло сложеним феноменима црногорске историје. Ова веома успјешно саткана синтеза од тематских цјелина које претежно прожимају просторе сјеверне Црне Горе, заснована на научноистраживачки чврстим методолошким и хеуристичким спознајама, обогатила је црногорску историографску баштину. Са посебним осјећањем за моћ увијек недовољне фактографије, академик Дашић суочио се са низом изазова. Ипак, захваљујући упорном трагању за релевантним подацима склапао је мозаик друштвеноекономске и културноисторијске стварности Црне Горе обрађујући читав низ тема у дугој временској вертикали од XV вијека до 1918. године.

Стрпљивим прикупљањем релевантних чињеница из извора, литературе и народне традиције, служећи се строгим научним методом настојао је да његови резултати служе цјеловитом разумијевању и расвјетљавању недовољно проучених питања из прошлости Црне Горе. Апострофирајући да оваква структура књиге има за циљ „да покаже и прикаже да су поједини простори данашње Црне Горе, историјске појаве и прилике на њима, били неправедно истраживачки заобилажени и запостављени у научној историографији” аутор је у студији „Историографски проблеми проучавања прошлости сјеверне Црне Горе” аргументовано указао на значај

тог дијела црногорске државне територије, наглашавајући потребу ефикаснијег истраживачког рада научних институција ради стварања синтезе – историје Црне Горе.

Управо ради тога дат је изузетан допринос садржином девет обимних студија о недовољно истраженим и проученим питањима из прошлости сјевероисточних области Црне Горе од средњег вијека до 1912. године, везаних првенствено за простор Васојевића и племенске заједнице на горњим токовима Лима, Таре и њиховог сусједства.

О значају ових тема чији резултати заслужују посебну анализу, упркос научној валоризацији коју су већ имали захваљујући научном раду академика Дашића, овим поводом сматрамо веома важним поменути њихове наслове: Шекулар – средњовјековно насеље и питање његовог имена; Сјевероисточне области Црне Горе у другој половини петнаестог вијека; Друштвено-политичке прилике на територији данашње сјевероисточне Црне Горе XV-XVIII вијека; Феудални односи и етничка кретања у Горњем Полимљу; Хајдучија и четовање у Горњем Полимљу и Потарју од почетка XVIII до седамдесетих година XIX вијека; Утицај Првог српског устанка на националноослободилачки покрет у Васојевићима и осталим брдским племенима; Припреме за устанак и устаничке борбе у Васојевићима до ловћенског скупа 20. августа 1875. године; Постапак и развој Берана 1862 – 1912. године и Административно-територијални положај Старе Рашке у доба турске владавине и настанка имена Санџак. Сви поменути садржаји временски и просторно на специфичан начин одражавају друштвено-економско, културно и духовно опстајање становништва ових простора у вјекovima османске власти и свједоче о отпорима, прегнућима и жртвама у борби за ослобођење и сједињење са Црном Гором. Истраживачки утемељени и аналитички педантно обрађени, они чине методолошки кохерентну цјелину, тематски се прожимају и допуњавају. Саопштени у облику научних синтеза са пажљиво наглашеним закључцима, изведеним на основу богате елаборације нових чињеница и сазнања казаних допадљивим стилским изразом, све помнуте студије значајан су историографски допринос проучавање историје Црне Горе и црногорској историографији.

У богатом научном стваралаштву академика Дашића о Црној Гори и другим јужнословенским народима и државама, у овој књизи читаоци ће наћи и два значајна рада у којима се говори о црногорс-

ко-македонским везама седамдесетих година XIX вијека и политици Црне Горе према Илинденском устанку (1903). На њих ћемо се укратко осврнути.

У годинама Велике источне кризе (1875-1878), покренуте устанком у Херцеговини, и устаничким таласањем у југозападној Србији и Горњем Полимљу, као и у Бугарској и Македонији, црногорска јавност и политички кругови на Цетињу са посебним интересовањем пратили су размах устаничких, ослободилачких и националних покрета у поменутих просторима оновремене Османске империје. Чести ратни сукоби са Османским царством прибавили су Црној Гори – констатује академик Дашић – „велики морални и политички ауторитет код свих јужнословенских поробљених народа”.

О стању у Македонији и веома тешком животу македонског становништва које је страдало усљед прекомјерне експлоатације, злостављања од стране власти и разбојничких дружина, тек понешто се знало на основу причања калуђера који су скупљајући милостињу били у прилици да бораве у дебарском и битолском крају. Богослови и учитељи из Црне Горе, Старе Србије и Македоније, током школовања у Призрену укључени у пропагандно-политички рад Одбора за отварање школа у Старој Србији и Македонији упозоравали су на изузетно тежак положај хришћана у Македонији.

Нешто више вијести о Македонији и збивањима у њој сазнавало се од пословних људи који су, након повезивања Косовске Митровице жељезничком пругом са Скопљем, извозили стоку и сточарске производе из сјеверних подручја Црне Горе према Скопљу и Солуну.

У званичним политичким круговима Црне Горе од почетка Источне кризе знатно више се писало о збивањима у Бугарској него о Македонији. У „Гласу Црногорца” и Мемоарима краља Николе и војводе Гавра Вуковића, који се претежно баве херцеговачким питањем, устанком у Затарју и Васојевићима, догађања у Бугарској и устанак у Златици крајем априла 1876, привлачиле су пажњу. О Разловачком устанку у источној Македонији нема помена. Гавро Вуковић у Мемоарима помиње да су на прве пуцње у Златици похитали „Црногорци из Цариграда и Србије”, а нешто касније тамо је упућен војвода Пеко Павловић, један од вођа херцеговачког устанка, са четом од око 20 бораца. Овај устанак је брзо угушен а након тога услиједиле су жестоке репресалије и пустошења бугарских и македонских крајева од стране османских власти.

Разловачки устанак наговијестио је, макар накратко, могућност отпора и укључивања у устаничка врења, подстакнута догађајима у Босни и Херцеговини и ратовањем Црне Горе и Србије против Османске империје 1876-1878. године.

Конференција представника великих сила у Цариграду за вријеме примирја током децембра 1876. и јануара 1877. није успјела пронаћи прихватљива рјешења за зараћене стране. И питања аутономија, о којима се током рада конференције говорило, остала су изван спремности Порте да се о њима расправља. У званичним реаговањима Црна Гора се, констатује Дашић, није опредељивала у погледу посебности (аутономије) Македоније, већ се држала руског става да ће се ово питање ријешити у оквиру бугарског проблема.

Улазак Русије у рат против Османске империје крајем априла 1877. и продор руских армија на просторе Бугарске подстакао је нови отпор становништва у Македоније и Бугарској. О овим догађајима и руским војним успјесима званични кругови на Цетињу добијали су поуздане информације од руског конзула Јонина и Станка Радуловића, црногорског представника у Главном руском штабу. Ратни успјеси Русије, Црне Горе и Србије створили су, по закључењу мира у Сан Стефану (трећи март 1878) услове за разрјешење бугарског питања којим је Македонија припала санстефанској Бугарској.

Одлукама усвојеним на Берлинском конгресу Македонија је остала гранична Турска провинција, простор за сучељавање интереса великих сила и сусједних држава Бугарске, Србије и Грчке. Интереси и утицаји Црне Горе били су усмјерени на Новопазарски санџак, Метохију и сјеверну Албанију. Подршка територијалним амбицијама Србије према Македонији, мотивисана ширењем црногорског утицаја према Старој Србији, наводи на констатацију аутора да „од балканских националних држава једино Црна Гора није испољавала непосредно заинтересованост за македонски етнички простор”.

Сучељавањем пропагандних служби Србије, Бугарске и Грчке заострило се македонско питање и постало прворазредни балкански проблем. Црногорска влада је пажљиво пратила и опрезно помагала црквено-просвјетне и дипломатско-политичке активности Србије. Пазила је притом да пренаглашене амбиције поменутих држава око престижа у Македонији не поремете њене односе са

Портом. Стога је посланику у Цариграду Митру Бакићу савјетовано да „подржава ствари Србије, али на умјерен начин”.

Исцрпно анализирајући друштвено економске прилике и спољнополитичке околности у којима се отворило македонско питање Илинденским устанком 1903. године, аутор констатује да је Црна Гора, и прије и након овог устанка, слиједила политику Русије која се састојала у стриктном спровођењу реформи у Македонији. При оваквој процјени полазило се од могућности да би устанак могла искористити Аустроугарска за своје империјалне циљеве, а могао би подстаћи сукоб Србије и Бугарске око подјеле Македоније. Заинтересованост црногорске владе да се македонско питање рјешава реформским путем а не добијањем аутономног статуса било је у вези са страховањем да се на сличан начин може отворити и питање аутономије Албаније. Зафирало се од таквих исхода и рачунало се на подјелу територија Турске у случају њеног истискивања са Балкана. Ради тога шеф црногорске дипломатије Гавро Вуковић водио је тајне преговоре у Београду и Софији.

У политичким спекулацијама о могућем рјешењу македонског питања и именовању принца Мирка Петровића, сина књаза Николе, за гувернера Македоније аутор с разлогом не види ништа више од занимљиве политичке епизоде.

Педантиним анализирањем дипломатских, политичких и новинских извјештаја који говоре о фебруарском програму реформи, току и одјеку Илинденског устанка и службеним ставовима Црне Горе разоткривени су бројни рукавци ове истраживачки изузетно успјешно обрађене теме. Наведени извори потврђују да су црногорски званични кругови са посебном пажњом пратили устаничка збивања, солидарисали се са праведним отпором устаника и заузимали код турских власти у Скадру и Цариграду за ослобађање ухапшених Македонаца.

Када се на основу овако обрађене теме сагледа панорама догађаја у којима је анализирана политика Црне Горе према Илинденском устанку чине се посве логичним ставови, мишљење и закључци аутора да се у политичким процјенама владе на Цетињу полазило од сумњи у праведно рјешење македонског питања и од увјерења да излаз ипак треба тражити у активној политици балканских држава, већем међусобном повјерењу и склапању савеза за заједничко ратовање против Османске империје.

У цјелини сагледани, овако одабрани чланци и студије резултат су дугогодишњег плодног и марљивог истраживачког рада академика Дашића. Ослањајући се на изворе и поуздану литературу, аутор је критички размотрио и расвијетлио бројна питања из прошлости Црне Горе у дугом временском распону.

Радови писани студиозно, аналитички засновани на хеуристички пажљиво одабраној аргументацији свједоче о догађајима и личностима, збивањима на локалном и општем плану и одсликавају просторе дешавања, увијек са истанчаним смислом за питања која имају трајну вриједност. На основу пажљивог ишчитавања садржине и обухватности ових тема, може се констатовати да се ради о аутору посебне ерудиције са веома израженим смислом за дефинисање односа историје, традиције и предања. Наиме, сваки историографски рад представља разговор аутора са прошлошћу која увијек траје у различитим модалитетима. Ову мисао професор Дашић баштини у својим књигама са осјећањем историчара за сумњу у никад довољно спознато. Одабране теме у књизи „Незаобилазно у историографији Црне Горе” убједљиво научно свједочанство о динамичној и веома слојевитој прошлости Црне Горе и посебно оне за коју, с правом констатује, да је прати мањак интересовања и историографске пажње. Управо у томе ова књига дародавно попуњава и обогаћује наша научна сазнања о укупној прошлости Црне Горе захваљујући прегалаштву академика Миомира Дашића.

Проф. др Михаило ВОЈВОДИЋ

ДОСТОЈНО МЈЕСТО У ИСТОРИОГРАФИЈИ

Научна историографија о Црној Гори, чији су носиоци биле личности које су стварале на црногорском тлу, нема дугу традицију. Појединачна дела у којима је било речи о Црној Гори, настала, на пример, у 19. веку, писали су најчешће појединци са стране који су тамо долазили, задржавали се извесно време или су имали потребу да нешто забележе о њеној ближој и даљој прошлости. Та дела била су више дневничко-мемоарског карактера. Било је и озбиљнијих покушаја у то време да се, било романтичарски било критички, пише о прошлости Црне Горе, али то више у иностраној публицистичкој и научној продукцији, најчешће, на пример, од стране аутора у Србији. Личности које су живеле у Црној Гори биле су више склоне да приповедачки пребирају по црногорској прошлости. Пре свега, од тамошњих појединаца који су били ближе двору или су учествовали у власти остајале су белешке у којима су се, међутим, изрицале оцене и о ширим збивањима из прошлости и савремености, о чему је тек касније време требало да искаже суд и да утврди њихову вредност превасходно као извора за године у којима су настале. Ни разноврсне публикације у Црној Гори и, у историографском тону написани и тамо појединачно објављивани састави, не би се могли сврстати у озбиљну науку. Није заправо тада било установа у Црној Гори у којима би се чували извори, били сређени документи, нити се сакупљала и класификовала одговарајућа литература и на основу тога писало. Француски историчар Ленорман, који је 1865. године посетио Црну Гору, споменуо је да је видео нешто од државних докумената који се, међутим, чувају у неком сандуку. Разуме се, и на страницама црногорских листа писало се о појединим темама из прошлости али без амбиције

да се изричу судови који би били засновани на међусобно сучељеним чињеницама.

Тек је 20. век у Црној Гори донео велике промене у писању о сопственој прошлости, разуме се не одмах, него су се тек временом створили услови за заснивање домаће историографије. Док су у почетку тамо настала историјска дела још носила неко лично виђење увијено у приповедачку форму, и била урађена на основу казивања и имала у себи нечег романтичарског, и била пуна емотивног доказивања, дотле је међуратни период означио прекретницу. Трудом, пре свега, двојице великих неимара Душана Вуксана и Риста Драгићевића на светлу дана појавили су се документи из разних периода црногорске историје. Превасходно њиховом заслугом учврстиле су се архивско-библиотечке установе, сређивали су се документи, прибирала драгоценост сведочанства и разни други извори, прибављале вредне књиге, сакупљао музејски материјал, и било основано Друштво за проучавање историје Црне Горе. Ова два неуморна човека публиковали су и велики број архивских докумената. Стављена је тако на увид јавности садржина оних значајних извора о којима би се касније можда мање знало, јер је, неке од њих, нагризао зуб времена с обзиром на неодговарајућа средства чувања од пропадања. Била је то изванредна документација сврставана хронолошки и проблемски и најчешће публикована у *Записима*, једином одговарајућем часопису посвећеном у значајној мери прошлости црногорског друштва, дакле и историји и књижевности, етнологији и другоме. Душан Вуксан и Ристо Драгићевић били су спремни да на основу тога праве историографске радове – то су и чинили и писали одличне расправе – али превелики напор који су уложили у раду са изворима није им дозволио да приметну праву домаћу историографску школу. То не значи да појединци из Црне Горе нису тада искористили овај на светло дана изнесен богати архивско-библиотечки фонд, укључујући и разноврсне и озбиљне иностране часописе који су стизали у Црну Гору, и појавили се било као сарадници *Записа* било са већим историографским радовима који су имали амбициознији приступ.

Деценије после Другог светског рата представљају, међутим, највећи узлет црногорске историографије. Заслугом с једне стране неколицине црногорских историчара који су живели у Београду и бавили се историјом Црне Горе 17, 18, 19. и почетка 20. века (нпр. Петра Поповића, Глигора Станојевића, Бранка Павићевића, Нико-

ле Шкеровића), а, с друге стране, једне групе школованих и веома образовних историчара која се крајем педесетих година појавила у Црној Гори, црногорска историјска наука стала је равноправно уз историографије које су однеговане у осталим центрима ондашњих југословенских република. Захваљујући одличним организаторским способностима Димитрија-Дима Вујовића, око Историјског института, Историјског друштва и *Историјских записа* окупила се генерација истраживача прошлости Црне Горе која је највише обећавала. У њој су поред споменутог Дима Вујовића, били Ђоко Пејовић, Нико С. Мартиновић, Миомир Дашић, Новица Ракочевић, Новак Ражнатовић, Јован Бојовић, Радоман Јовановић и, разуме се, Зоран Лакић и Радоје Пајовић, који се иначе баве савременом историјом Црне Горе. Сви они одреда су својим делом доприносили не само научном изучавању историје Црне Горе него и стварању модерне историјске науке у тадашњој југословенској држави. Чинили су то с пуно ентузијазма, знања, памети, а да нису имали правих узора на изучавању периода црногорске прошлости које су покривали. Био је то њихов буквално рударских посао најпре у налажењу и критичком тумачењу домаћих извора а затим и у прибирању и изучавању иностране архивске грађе. Био је то истовремено и неопходан пут да се историографија од наративне подигне на одговарајући научни степен. Они су одлично пратили и инострану научну продукцију која им је употпунила знања о темама које су изучавали. Безмало сву црногорску проблематику они су посматрали повезано са спољним утицајима. Прошлост Црне Горе тако је пуним правом смештена у спољне оквире, дакле извучена из изолације у коју обично историчар чак и нехотице доведе своју научну проблематику којом се бави. Тако су настала дела велике научне вредности, најчешће аналитичким методом урађена, чија су тумачења и закључци чврсти и убедљиви. Иако је прошло доста времена од настанка неких од тих дела, вредност им је остала неокрњена. То је, у ствари, капитал и за нову генерацију историчара која настаје у Црној Гори и од које се тражи да са те неоспорно проверене основе иду даље. А то, како ће и куда даље, увериће их најновији радови њихових вршњака из осталих јужнословенских и балканских простора од Триглава па до Софије, Скопља и Атине.

Академик Миомир Дашић, који припада тој веома заслужној и изнад свега значајној генерацији црногорских историчара, пред-

ставља једну од најкомплетнијих личности у стварању и популаризовању историјске науке. Ретко је данас срести историчара таквог формата који је толико урадио на стварању и јачању научно-образовних установа на целом бившем југословенском простору а да је истодобно нашао толико времена да се посвети и научном истраживању и стварању респектибилног научног дела. Као угледни професор у средњошколским и високошколским институцијама показао је дар да у излагању материје буде широк, јасан и убедљив тумач историје. То ће се неоспорно осетити и у његовом изношењу резултата у научним радовима, јер је то чинио необичном склоношћу да и замршене појаве учини приступачним и лако доступним. Као вишегодишњи председник највиших стручних удружења историчара залагао се да се историјској науци омогући третман националне дисциплине која је подразумевала материјалну, и индивидуалну и институционалну и, просто речено, државну потпору. Као инспиратор и организатор више научних скупова допринео је не само научном продубљивању различитих тема, осветљавању појединих личности и догађаја из прошлости, подсећању на велике јубилеје, дакле не само проширивању научне тематике него изнад свега сучељавању научних резултата. Као писац методолошког приручника *Увод у историјске студије са основама помоћних историјских наука*, из којег су учили и никшићки и београдски студенти, учинио је много и на припремању младих генерација за бављење научним радом.

О Миомиру Дашићу као историчару, као истраживачу и писцу историје већ је доста речено у вези са његовим досадашњим студијама које је периодично објављивао, али је и ова данашња промоција лепо повод да се о њему још каже, као и, разуме се, о самој књизи. Скоро сви његови објављени радови казују да га је интересовала новија црногорска историја у једном дугом временском распону, а да га је време 19. века највише привлачило. То посведочују и прилози у овој књизи, њих четрнаест на броју. Оно што га, међутим, издваја као тумача новије црногорске историје то је да је он изабрао најтежи и најоригиналнији пут. Већина предводника црногорске историографије бавила се појединим периодима црногорске историје или различитим аспектима развоја и изградње државе, њеног друштва или њене спољне политике. Усвајана је најчешће периодизација по владарима али и у оквирима неких других хролошких граница. Обухватани су разни аспекти историје највише

они који су се тицали политике, државе, односно владара, учешћа у ратовима и последицама које су проистицале из односа са другим државама итд. И Миомир Дашић се опробао у изучавању скоро свих области црногорске историје, што потврђује и тематска разноврсност његових радова. Међутим, прекупација му је била историја североисточних крајева данашње Црне Горе, који су касније ушли у састав црногорске државе. Показало се да су његова истраживања у тој тематици толико значајна да се без њих не може на прави начин објаснити уобличавање црногорског државног простора. Занемарити данас научни резултат који је о томе изнео Дашић, у сваком случају, водило би ка непотпуном и погрешном тумачењу историје Црне Горе.

Реч је, дакле, о областима Васојевића и суседних племена на горњим токовима Таре и Лима, чија историја у 19. веку, према тумачењима Миомира Дашића, показује да оне нису биле објект ослобођења и чекали да тамо уђе победничка војска Кнежевине, односно Краљевине Црне Горе. Дакле, у центар свог научног истраживања Миомир Дашић је ставио простор који се нашао између две новонастале државе, Србије и Црне Горе. Пратио је његову судбину односно народа који је тамо живео и напokon је изишао са научним резултатом који се не може доводити у питање.

Да бих у вези са овим вредновао његов научни метод, хтео бих најпре нешто да појасним што ће помоћи у разумевању онога што ћу о томе да кажем. Наиме, крајем 18. и почетком 19. века на давно разореним темељима некадашње српске средњовековне државне грађевине никла су два ослободилачка центра, Београд и Цетиње, и истовремено центра две нововековне државе Србије и Црне Горе. Ослободилачки покрет српског народа који је отпочео у Београдском пашалуку на самом крају 18. века и наставио се Првим и Другим српским устанком имао је за резултат стварање аутономне Кнежевине Србије 1830. године. А 1833. године побуном народа у источној Србији, дакле нахијама које су биле ослобођене у Првом устанку и остале изван те нове државе, и та територија ће се придружити Кнежевини. После тога ослободилачки напор Србије је застао за више деценија. Владари Србије, почев од кнезе Милоша Обреновића, изабрали су мирни пут за постизање ослобођења земље. Зато је Србија бурне 1848. године остала мирна, а оглушила се и о позив руског цара 1853. године да уђе у рат против Турака. Признање Србији за такав став уследио је од стране великих

сила: најпре забраном да Турци излазе ван својих градских гарнизона у Србији, и напослетку, 1867. године, налогом да Турци напусте београдски град и тврђаву, а затим и остале градове у Србији и да их предају српском кнезу Михаилу. Све до ослободилачких ратова 1876-1878. године Србија неће ратовати.

За то време Црна Гора имала је сасвим другачије држање. Она је често улазила у рат видевши у томе једини пут ка ослобођењу. Управо владика Петар I, а нарочито веома ратоборни Петар II Петровић Његош узалудно су покушавали наговорити кнеза Милоша Обреновића да заједно воде борбу. На њихова писма кнез Милош је каткада веома грубо одговарао. Такво држање Црне Горе имало је за последицу њено разграничење са Турском крајем педесетих година, односно 1860. године, што је било својеврсно признање државног статуса.

Велике неослобођене борбе скупине српског народа остале су, међутим, изван Србије и Црне Горе. Тај народ је, као што једном рече Стојан Новаковић, био распоређен као леопардова кожа, односно као шарен вез на географској карти Балканског полуострва. Део простора између Србије и Црне Горе испуњавали су Васојевићи и суседна племена. Било је то веома борбено становништво које је своју одлучност за ослобођењем испољило у Првом српском устанку. У ствари, како је то лепо показао Миомир Дашић, Први српски устанак изводио се и на њиховој територији као интегрални део борби које су се водиле у Београдском пашалуку. Њима су, међутим, били подједнако блиски и Београд и Цетиње као центри ослободилачког покрета јер су се осећали као део истог народа који је живео и на једној и на другој страни. Своју ратоборност Васојевићи су испољавали и после Првог и Другог српског устанка, и после стварања Кнежевине Србије. Политика кнеза Милоша, политика мирног притиска и дипломатске вештине, која није ишла за тим да се ратна средства користе у односима са Турцима, није одговарала Васојевићима и суседним племенима. Више их је привлачила ратоборност Петра II, кнеза Данила и кнеза Николе. Зато су се јаче окренули Црној Гори, преко својих првака успоставили су чврсту сарадњу са Цетињем и постали су део заједничке борбе са црногорском државом. Некада су својом самосталном борбом увлачили Црну Гору у рат и када то овој није одговарало. Био је то исцрпљујући пут до ослобођења који се није завршио признањем

самосталности Србије и Црне Горе 1878. него се продужило све до ослободилачких балканских ратова 1912-1913. године.

Миомир Дашић је заправо историчар тих крајева и њиховог становништва које је пролазило кроз дугу ратну голготу и својим борбеним држањем допринело територијалном формирању Црне Горе како је она била дефинитивно уобличена 1912-1913. године. Студиозно и прецизно, на основу чврстих доказа које је извлачио из различитих извора до којих је долазио истрајношћу и упорношћу правог истраживача, али и заљубљеника тих крајева, градио је историју Васојевића и суседних племена у 19. веку, реконструисао догађаје, каткада и из оскудних података, и тиме отворио нову страну историје Црне Горе. Уз то, преко неких студија које је у овој књизи објавио (на пример Шекулар – средњовековно насеље и питање његовог имена; Сјевероисточне области данашње Црне Горе у другој половини 14. и првој половини 15. вијека; Друштвено-политичке прилике на територији данашње сјевероисточне Црне Горе од 15. до 18. вијека; Феудални односи у Горњем Полимљу) успоставио је вертикалу од српског средњовековља па до ослобођења тих крајева. Али не само преко бојева и ратних поклича, него показујући и духовно стање тог народа, осећање, његово културно наслеђе, цивилизацијске одлике, етничке особине, друштвене карактеристике, економски положај, погледе на ширу етнички заједницу, њихову политичку и ослободилачку мисао.

У својим разматрањима питања ослобођења области данашње североисточне Црне Горе Миомир Дашић је увек нашао места и за шире покрете и процесе који су се у то време одвијали на Балкану. Радови који се у овој књизи односе на Стару Рашку или, на пример, држање Црне Горе према покретима у Македонији, одлично су показали да је он увек имао у виду целину ослободилачке идеје и постојање веза које су се непрекинуто одржавале између разних неослобођених крајева, као, уосталом, и са ослобођеним. Тако се он психолошки толико приближио оном времену да га је потпуно разумео и тумачио ондашњим мерилима. То је могао само историчар великог знања, одличног познавања оновременог друштва и прилика које су владале у Црној Гори, Србији и тзв. европској Турској.

Своје широко познавање новије црногорске историје Миомир Дашић је, поред других расправа и студија, показао управо и овом књигом. У то нас уверава и обиман прилог у њој објављен о династији Петровић-Његош и учинку њених владара у стварању и тери-

торијалном уобличавању црногорске државе. Миомир Дашић, како се види, није себи ставио у задатак да ту изиђе са новим чињеницама него само да изнесе своје погледе. Династија Петровић је, по њему, била стуб нововековне црногорске државе који је у себи носио нешто више од синтезе стремљења Црногораца зачетих у четири невелике нахије око Цетиња. Њени предводници, дакле, владике и световни владари били су талентовани државници који су значајки разабирали међународне прилике, а, разуме се, и унутрашње. Служили су се у појединим раздобљима најрационалнијим средствима која су доносила повољан резултат. Уз то били су личности чврстог духа, свестрано надарени који су и као такви могли имати довољно јак ауторитет, пре свега у окупљању људи, за добијање подршке у испуњавању најважнијег циља: стицању и очувању слободе. Дакле, средство у њиховим рукама били су: оружје и дипломатија. Присетимо се само како је Црна Гора успела да пређе дуг и трновит пут борбе од краја 17, односно почетка 18. века па до Првог светског рата. У 18. веку она је стекла неформалну руску заштиту. Када су Русија и Аустрија 1781/2. поделиле Балкан на своје интересне сфере, Црна Гора нашла се западно од те линије, дакле у аустријској сфери. Упркос тој чињеници Аустрија је прећутно поштовала заштитничку улогу Русије над Црном Гором. С обзиром на то да је владика Петар I крајем 18. века ударио темеље црногорској државности, чинило се да ће руска заштита омогућавати Црној Гори да се одлучније поставља према турској сили, па је зато била спремна да чешће с њом улази у оружане сукобе. Било је, међутим, периода када је Русија била слаба, када је скоро била одстрањена са Балкана или је стратешки била окренута другим правцима. Много вештине је тада било потребно владарима династије Петровића да у таквим, за земљу, неповољним међународним приликама воде црногорски брод. Некада су били спремни да се окрену и на другу страну, на пример да траже подршку Француске и њеног владара Наполеона III. Штавише, и у наглашеној окренутости Црне Горе ослободилачким покретима на Балкану, и њеним тежњама да се, ако се може, подигне васколико српско и јужнословенско становништво увек је био присутан јак и оправдан разлог да Црна Гора не постане талац или жртва сопствене усамљености. Показало се да су владари куће Петровића били и храбри државници и вешти политичари, те да су њихове заслуге за Црну Гору огромне. У то нас је, самостално проучавајући различите али од-

реда значајне теме из прошлости Црне Горе, уверио и Миомир Дашић. Зато се његови судови, које је у овом прилогу изнео, морају узети као поуздани.

Књига Миомира Дашића *Незаобилазно у историографији Црне Горе* биће незаобилазна у проучавању историје Црне Горе.

И шта после свега овога још да кажемо о аутору ове књиге, Миомиру Дашићу, академику, професору, угледној јавној личности који њоме обележава два своја јубилеја. Могу само да кажем то да ће у науци о простору југоисточне Европе, посебно у науци о прошлости Црне Горе, имати увек посебно и достојно место. Честитамо јубилеј, чврсто уверени да ће их још бити.

Миро ВУКСАНОВИЋ

ПИСМО МИОМИРУ ДАШИЋУ

1.

Да није вјетра, пауци би небо премрежили. То нам је од Вука остало и казујем га на почетку писма које ти пишем, драги и поштовани господине Дашићу, одмах послѣ нашег договора да ријечју испратим твоју најновију књигу *Незаобилазно у историографији Црне Горе*, јер ми се чини да је казана пословица исто тако незаобилазна када крећемо у било коју причу о нама.

Прије три-четири године, у Новом Саду, о твојој претходној књизи *Огледи из историје Црне Горе* говорио сам по свом тадашњем обичају, само једном, густом и дугачком реченицом, која је таква и остала, на два мјеста објављена, у обје републике, што се може сматрати њеним успјехом. Ипак, промијенио сам хајду, побјегао сам са ивице манирности, нашао други облик који више одговара унутрашњем ритму реченичком и који покушава да барем привидно оживи некадашње занимљиво и корисно *дописивање*, одакле су нам историчари, и ти међу њима, одвадили важна свједочанства. Писмо ти не шаљем поштом. Не волим да буде царињено. Добићаш га овако, директним читањем на два мјеста у два дана, у Академији, у Подгорици, и у Васојевићима, у Беранама.

Додуше, пред долазак амо, препадали су ме некаквим *новим законом физике* који само овдје важи и по којем се иста ријеч, у истом облику, у истом значењу, као *нигдје у свијет*, истовремено, одједном на неколико безимених језика изговара, па не знам хоћу ли самог себе разумјети. Ако је доиста тако, језици ће небо премрежити.

2.

Малочас, драги Дашићу, такнуо сам у политику, узгредно и невољно. Увијек сам мислио да то није за писца. Али, понешто кажем у самоодбрани. Зато сам поменуо физичку политику у језику која хоће да учини немогуће: да докаже како у Црној Гори данас никоме ништа не мањка осим ријечи и њиховог збирног имена. Нијесу добро слушали Његошевог Мркојевића који је давно поручио да Црна Гора можда није *мјесто за живљење*, али јесте *мјесто за причање*. Буквално су га разумјели. Љепша је прича послје вечере од приче умјесто вечере.

Не бих у овакво мудровање да нијесам поменуо Академију и да не знам да има *подругу* која покушава да брани Црну Гору и од онога ко је у њој одрастао, ко је о њој све своје књиге написао и ко због тога има доста неприлика. Нико се тако својих не одриче. Нијесу, зар, Црногорци у Србији данас и овамошња и онамошња непризната дјеца?

Одох окуком, а мислио сам да станем код ријечи Беране. Није то једино васојевићко мјесто чији се назив завршава са е. Немам прируци детаљну мапу васојевићке наерене географије, али знам да су онамо била или јесу насеља: Будимље, Буче, Луге, Новшиће, Цецуне, Коњухе, Лазе, Краље, Ђулиће... што није исто грађење имена као када се каже: Лопате, Локве и слично. Нашао сам у твојој студији о развоју Берана како је варош добила име, али нијесам нашао објашњења старих облика множине и друга тумачења која би нам рекла како су се поменути топоними мијењали и прилагођавали. Историјски оквир за то имају у твојим радовима и није тешко дати праве одговоре.

Било ми је сасвим занимљиво твоје свједочење о Шекулару, средњовјековном насељу које се први пут помиње „у Светостефанској хрисовуљи из друге деценије XIV вијека, којом је краљ Милутин приложио посједе – села, катуне, планине и друга добра – манастиру Бањској, који је подигао недалеко од ушћа ријеке Бањске у Ибар, ниже од Косовске Митровице”. И овдје имамо двокрако читање твојих реченица: у њима су сажето сложене историјске чињенице, али се јављају и одсјаји других наука, с призивима да кренемо у садашњу судбину тих крајева, насеља и манастира, у причу о тој судбини која нас неће овеселити. Међутим, ако пажљиво про-

учимо твоје синтезе као што је она о династији Петровић Његош, биће нам све и ближе и јасније, неће нас нико жедне преко воде.

3.

Нека ми буде допуштено да кажем своје мало искуство с твојим радовима. Надам се да ме детаљи неће завести и да нећу отићи у опширност.

Матица српска, као што се зна, десетинама година већ скупља грађу и припрема за објављивање *Српски биографски речник*. Пописана су имена, хиљаде њих, од српског помена до средине прошлог вијека, од насељавања до доласка комуниста, с намјером да се прикажу животни и радни путеви заслужних Срба. Не знам да ли су утицали двогуби послови на припреми Енциклопедије Црне Горе и Црногорске енциклопедије, није угодно о томе, не морам о свему, али знам да сам силом прилика (да не буду оштећени Црногорци, да се не обави још један раскол, и то уназад) пристао да пишем биографије црногорских првака из свих доба и племена. Сакупио сам литературу и урадио сто и четрдесет биографија људи чија презимена почињу са првих пет слова азбуке. Добро сам видио колико нам је добар дио прошлости запуштен и још боље све разумио када сам у твојем *Незаобилазном* прочитао коментар о историографској покривености Старе Црне Горе, Брда и касније ослобођених крајева, при чему су сјеверни крајеви садашње Црне Горе најтањом поњавом покривени.

Морам рећи да сам био радоснији када добијем име Пивљанина или Васојевића, нарочито Васојевића, но када сам имао својег Морачанина, Дробњака или Ускока, да друге не помињем. Најпотпунију историју Пиве дао је економиста Обрен Благојевић. И то само доста каже. Не треба му коментар. А тачно је да су Васојевићи више урадили од осталих ако је ријеч о њиховој традицији и историји. Имају о себи књиге војводе и министра Гавра Вуковића, Радослава Јагоша Вешовића, Марка Цемовића, Батрића Марјановића, па радове Милисава Лутовца, Мирка Барјактаре-вића, Андрије Јовићевића, Павла Ровинског, Новице Ракочевића, Ђока Пејовића, Жарка Шћепановића... Нико од њих није тако исцрпно, прегледно, читљиво и свестрано истражио Васојевиће од помена до 1878, у два обимна тома и у другим научним прилозима, у књигама *Огледи...* и *Незаобилазно...*, као што си урадио, драги госпо-

дине Дашићу. Зато, док сам писао о заслужним Бојовићима, о Бакићима и Бабовићима, о Вешовићима и Вуковићима, о Делевићима и Дедовићима, о Драговићима и Војводићима, лако ми је било јер сам имао твоје књиге и лако ће бити свима који на сличним пословима раде. Васојевићи су се у твојим књигама осигурали. Заштићени су од заорава. Могу замахнути главом. Имају се чиме зорити. Без Дашића не могу ни почињати ни довршавати истину о својој прошлости до краја Првог свјетског рата. Двије обимне књиге о њима и двије нове збирке твојих огледа у томе су им најсигурнија залога. Ако се из своје историје казују по Мојсију Зечевићу и Миљану Вукову, онда ће се о својој историји казивати по Миомиру Дашићу.

4.

Послије читања твојих књига био сам у Беранама и Андријевици. Није требало нико да ми говори о главним догађајима у Ђурђевим Ступовима, нити о Мојсију и Гавру који су изнад манастира, на тавањку, починули. Сâм сам их нашао и оћутао више њиховог камена. Док сам тако чинио, кроз свијест су ми ишле прилике које си у својим књигама онако увјерљиво донио, драги академиче Дашићу. И када сам стигао на Књажевац, први пут, затекао сам у нелагоди тамошњег професора, јер сам већ знао како је подигнута црква, како је књаз Никола тиме одао захвалност Васојевићима који су заклонили Морачу и немањићку лавру у њој, 1877, знао сам да је на долини подижено брдашце од земље за Књажев говор и да је одатле име мјесту остануло. Питао сам гдје је гроб војводе Лакића, јер сам знао да је код цркве, у почаст њему и његовој бригади, укопан, али су ми показали улегнуће у земљи и пут кроз гору куда су га у породичну костурницу однијели. Показали су ми и гранату крај ћошника рањене цркве. Питао сам гдје је чија кућа, по имену и презимену, када је говор о племенским вођама, као да сам некада у њиховим одајама био. Све тако захваљујући твојим историјским прегледима. Ту и тада, у васојевићким центрима, на мјестима гдје се сливају приповијести о ономе што је за јабану, видио сам како се примило и олистало твоје историјско стабло, како се вратило онамо одакле је све и пошло у свијет, по правилу из *Вијенца*. Природно коло се заокружило.

И видио сам још нешто у Васојевићима: високе споменике са именима погинулих у оба рата, у прошлом вијеку. Онај књажевачки, један од њих, има више лица у камену, није четвороугли већ шестоугли – да би могли сви спискови стати. Бројање не помаже. Замрежи се пред очима од густо уклесаних презимена у граниту. Можда би се показало да их има више у ратничким редовима, некадашњим и покојничким, но што има људи у околним кућама. Више је, дакле, тамо било погинулих војника но што данас има становника. И више је међу садашњима оних што прстима навијају уво напријед док их нешто питају.

У беранском манастиру, на истом путовању, седмог августа 2000, видио сам књижицу са четири хиљаде васојевићких имена која нијесу ни на једном споменику, јер је њиховима било забрањено да их на породичним споменицима уписују, а камоли на оним што су осавардачени на Јасиковцу или раскриљени крај Књажевца. Тек да се зна, рекли су ми, да је већина са оба списка погинула у петокраким и кокардисаним обрачунима, у рату о којем нема твојих истраживања, господине професоре. Нијеси о својима хтио када су подијељени и када су на ратничким крилима која не могу полетјети. Радије си о оном добу када су били сложни, када су слушали ријеч свога Игумана и свога Војводу. Знаш да их не можеш помирити. Данас поготову. То може само вријеме да учини ако га не предухитримо, ако га већ на истим заскочицама нијесмо сачекали, ако се није поново родило оно чему је шездесетак година. Понекад се учини да је нарастало а да није старало.

5.

Па шта је то *Незаобилазно у историографији Црне Горе*, откад је, колико има лица, има ли наличја, и може ли писац о томе, заједно с историчарима, питам тебе и себе.

Уредник књиге академик Зоран Лакић каже да ти је Академија тако одала заслужену почаст за седамдесету годишњицу и за четрдесет и пет година научног рада, да књига обухвата „кључна питања” и да су нека од њих „и данас врло актуелна а самим тим и научно провокативна”. У својем предговору си, професоре Дашићу, по свом начину, поступно и прецизно, увео читаоца у штиво које ће задуго будити радозналост. Тако, јер је у том штиву окупљено четрнаест одабраних студија, у посљедњих двадесетак година

написаних и посебице објављених, у којима се, како кажеш, „обрађују просторно и временски различите теме, односно историјске појаве и догађаји, почев од средњег вијека, затим тзв. турског периода, до нововјековне историје Црне Горе, закључно са 1918. годином”. Морао сам пренијети добар дио твоје реченице. Први је разлог: да трећи слушалац не помисли да те занима искључиво оно што је васојевићко, мада је и тада, увијек, завичајно стављено у обухватан историјски оквир, да често преко тог оквира прелијева, одлази у друге крајеве и друга времена, да прима доста важног што отуда долази. Други је разлог: да истом слушаоцу кажем како си на шест стотина страница, додуше без регистра, онаквог као што си га дао у ранијим књигама, да си на великом простору окупио студије које дирају различите обале и тако чине књигу за већину. Она је дошла као резултат научног прегнућа. Она с пуним смислом у свом наслову, на првом мјесту, има ријеч *незаобилазно*. Ко ће рећи да то није довољно и да не можеш мирно казати: учи-нио сам колико ми је дато; више се не може ни од кога тражити!

6.

Под пређашњим питањем, у његовом другом дијелу, била је и покоја прекорна на рачун писма које се одужило, које и не покушава да све каже, јер зна гдје ће се са собом саставити. Опоменуо сам се, наглас, и потражио, пред тобом и свима, за себе мало оправдање, јер би требало да се сваки бави својим послом, да не завирује у оно што припада другима по правилном распореду. Потражио сам од своје разбарушене реченице и исто таквих ријечи да кажу шта их је примамило да се окупе поводом једног класичног историографског зборника и да при том стално мијешају сјећање и читање.

Ево одговора у покушају, као што је читаво писмо један спонтани загон у коришћење повјерења. Наша је, драги Дашићу, сродност потпуна пошто су нам теме готово исти предјели, људи и догађаји. То је прва и главна блискост. Из ње се јављају остале. Писац и историчар истог поднебља морају бити у равноправном разговору. Не може историчар имати читљиву реченицу ако није од чистог стила и од литерарне грађе. Не може писац бити творац књига које дају цивилизацијски замах и које имају сагласје времена, ликова и простора ако није освојио, макар глобално, националну историју.

Што је писац даљи од свог доба, што више одлази у архајско, у архаично, по јунговском налазу, све је ближи модерном времену. Не у дословном смислу, разумије се. Што је писац чешће у дубинама родног језика, у митском додиру, и што је потпуније доживио наслале традиције као подлогу за даље дизање, као историјски и људски наставак, тиме се више примиче смислу књижевности, поетском доживљају свијета и првој служби – језику.

Тако смо се, историчар и писац, нашли заједно. Дужност нам је да то јавно признамо. Све остало је у моћима људи и времена.

Академик Миомир ДАШИЋ

ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ – ТЕМЕЉИ ИСТИНЕ О ПРОШЛОСТИ

Уважени академици,
поштовани и драги љубитељи историјске науке,
даме и господа,

Осјећам обавезу да свима вама топло захвалим што сте својим присуством и с изузетном пажњом изразили поштовање према мом научном раду и књизи која је повод за овај интелектуални скуп.

Захвалност дугујем колегама академику др Зорану Лакићу, академику др Момчилу Зечевићу, универзитетским професорима др Михаилу Војводићу и др Ђорђу Борозану који су, надам се, с увјерењем сериозних научника, бираним ријечима похвале представили моју књигу *Незаобилазно у историографији Црне Горе*.

Топлу захвалност изражавам моме драгом пријатељу, љубитељу историјске истине, познатом и уваженом књижевнику Миру Вуксановићу, који у мојим радовима налази повода да их цијени и са књижевне стране.

Ријеч захвалности упућујем Црногорској академији наука и умјетности која је издавањем ове моје књиге на скроман, али истовремено и најљепши начин, уз ово представљање, обиљежила 70 година живота и више од 45 година мог научног стваралаштва.

Захвалност изражавам и средствима јавног информисања – радију, телевизији и штампи – која су најавама овог скупа свратила неопходну пажњу на њену садржину. Јер, у овом времену, без оглашавања у медијима, ма колико књига била стручно значајна и садржајно вриједна – бива у широј културној јавности углавном прећутана.

*

Поштовани скупче,

Послије овдје изречених вриједносних судова, можда би било сувишно да ја као аутор говорим о овој мојој књизи. Ипак, држим да неће бити сувишно да кажем да сам избором студија и чланака презентираних у књизи *Незаобилазно у историографији Црне Горе*, желио да стручној и широј културној јавности пружим прилику да се информише о темама, историјским појавама и догађајима на којима сам више деценија истраживачки радио и до којих сам историографских резултата долазио. Било ми је стало да покажем колико је важно, па и неопходно, истраживати поједине појаве и дубинске историјске слојеве, у временима и на просторима о којима се мало писало, или се о њима и није писало, јер нијесу били у фокусу истраживачких планова научних институција Црне Горе уопште. Стога сам увјерен да ће радови, настајали током три деценије мог рада и објављени у разним научним часописима и зборницима, а то значи и ограничено доступни широј стручној јавности, презентирани у овој књизи, побудити пажњу и шире културне јавности да схвати колико још има простора и тема за научну обраду да би се добила што цјеловитија и што реалнија слика о свеукупној прошлости Црне Горе у њеним савременим границама.

Садржај ове књиге, држим, помоћи ће и да се дубље сагледају и разумију поједине историјске појаве и неки битни историјски процеси дугог трајања, као и то да савремени Црногорци не могу бити беспризивно одвојени од свих етничких коријена, односно да их не могу разни псеудоисторичари лишити српског насљеђа и историјске свијести о томе што су били и што јесу.

Историјски извори су темељ на којима се исказује истина о прошлости. Читаоци и ове моје књиге, као и претходних, ће се увјерити да ниједног тренутка нијесам жртвовао историјску тачност, при обради било које теме, историјске појаве и догађаја, без обзира на друштвено-политичка кретања и идеолошке утицаје, чега је било у другој половини XX вијека, а чега има превише и данас. Основно начело којим сам се руководио било је казати истину, и само истину, рећи онако како је уистини било, сваку појаву и догађај историјски тачно описатим осмислити примјеном метода критичке историографске школе.

Чини се да није нескромно ако кажем да и ова моја књига, као и *Огледи из историје Црне Горе* (Подгорица, 2000), својим садржајем говори и о томе да се црногорска научна историографија, у времену када су ове студије настајале, кретала и распињала, с једне стране, између *парцијалног* приступа обради догађаја и појава као истраживачке реалности и, с друге, досезања *тоталитета*, односно синтезе као вишег научног циља и историчаревог идеала. И један и други приступ су у овој књизи уочљиви, оба се сусрећу, прожимају и супротстављају забораву прошлости. Ова књига такође свједочи да је наша прошлост још неистражена, не бар дубински довољно, и да је задатак историјске науке и научника да много више зналачки копају по дубинама и тминама прошлости, да истражују не само непознате појаве него и да је критичким претресањем исказа извора и литературе могуће сачувати свијест о минулим временима и људима у њима. Јер, историјска свијест се најбоље храни у научној историографији. Она помаже да се схвати садашњост и наслути будућност.

Живимо у времену када многи тзв. „нови” историографи, политички ангажовани „писци историја”, међу којима, има и историчара „од заната”, чине све да из сјећања, из историјског памћења потисну стечена, научна знања, па чак у остваривања тог свог циља упуштају се у исправљању објективних историјских токова, стварајући нове парамитове, као једино поуздано сазнање о нашој прошлости. Та „нова школа” историографа – професионалаца и још многобројнијих самопроглашених „историчара” – настоји и жели да превреднује не само оно што је писано о прошлости него и да „поправи” и цјелокупну историју као објективну друштвену реалност и тако наметне своје историјско памћење које је у служби јачању уско националног идентитета. То превредновање историје – друштвеног развоја и науке – врши се тако безобзирно, примитивно, антикултурно и шовинистички агресивно, да историјској науци, којој је циљ објективно освјетљавање прошлости, очигледно, предстоји дуг процес сучељавања и спорења са таквим тамним странама тумачења историје, прије свега националне.

Повод је, да подсетим, да појаве употребе и злоупотребе историје нијесу карактеристика само нашег времена. Тих појава је било и у давно минулим временима, нарочито у периодима великих политичких криза, друштвених превирања и револуционарних потреса. И раније су владари, политичке елите и њихови идео-

лози настојали да овладају и прошлошћу да би сигурније владали својим временом и стварали услове за дугорочно контролисање будућности. Опасност за научну историографију у савременим условима бива утолико већа што у томе учествује знатан број историчара, пишући пожељну историју. Но, на срећу историјске науке, још увијек има њених поклоника који снагом аргументације из историјских извора одолијевају тим и таквим „научним” приступима обради прошлости и њеним тумачењима.

Ова књига својим садржајем, то могу без устезања рећи, представља незаобилазан прилог за писање синтезе историје Црне Горе у њеним данашњим границама. Она се спори и са негативним појавама у историографији Црне Горе. Њена је порука да је наша историјска наука обавезна да примјеном јединствене методологије истражи, проучи прошлост свих историјских области и појава, почев од раног средњег вијека па до првих деценија XX вијека, историјских процеса дугог трајања који су били од утицаја на опредјелјење људи тих области према центру црногорске државности – Цетињу. Из ње се да уочити и да је било нужно показати колико је српски народ сјеверних и сјевероисточних области данашње Црне Горе улагао енергије у ослободилачке и социјалне динамике од почетка ХВИИИ до почетка XX вијека да би се сјединио са језгром црногорске државе – старом Црном Гором. С друге стране, веома је важно што је показано колико су владари лозе Петровић Његош у својим политичким програмима и државним плановима, полазећи од начела „историјског и етничког права”, улагали енергије да помажу ослободилачке покрете од Херцеговине до Лима и Ибра, и да на те историјске државотворне средине прошире црногорску државу. И у том смислу ова књига представља скроман допринос историји Црне Горе.

На крају, налазим за потребно да кажем и сљедеће: познату Хегелову мисао, односно његову тврдњу, да нас историја до сада није много научила, нијесам схватио као порицање историје као науке, већ прије свега као свијест о томе да је историја (објективан друштвени развој) веома сложена и динамична, да је она попут мандра – кривудаваог тока ријеке који стално жури према неком непредвиђеном циљу, исходшту који се не може наслутити и предвидјети. Имајући у виду то, смисао историјске науке за мене је био и остао у сталном откривању и трагању за новим изворима, за истином ради настојања да, ако је то могуће, превазиђем остварене,

претходне историографске резултате, и да их обогатим новим, темељнијим анализама и научним закључцима.

Колико сам у давању тих научних одговора био успјешан, већ сте чули ријечи компетентних научника. Но, треба очекивати и суд других људи од пера, свакако, релаксиран пригодног казивања о књизи.

